

Molnár Bálint

jogballgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

A kora középkori frank pénzügyi rendszer

I. Bevezető gondolatok

Az adórendszer kialakulásának története egyidős az emberiség történetével. Az adózás, illetve annak valamilyen formában történő megjelenése a szervezett társadalom alappillére. Már az amerikai adótörténész, Charles Adams is vizsgálta¹ az adózás hatását a társadalomra nézve és megállapította, hogy nem volt olyan civilizáció, amelyben a lakosoknak ne kellett volna fizetniük a felettük álló uralkodónak, törzsfőnek vagy valamilyen felsőbb hatalomnak. A modern adóztatás megjelenése azonban csak később, a XVIII. század végére jelenik meg. Ha az adórendszert vizsgáljuk, akkor alapvetően öt kérdésre keressük a választ: Kik? Hogyan? Mit? Milyen módszerrel és milyen célból adóztattak?²

Magyarországon a XVIII. századig alávetett, státuszhoz fűződő – gondolok itt különösen a jobbágyi státuszra és a nemesi adómentességre – adófizetés volt, ahogy a legtöbb feudális államban. A középkorban, a feudális államokban nem beszélhetünk tulajdonképpen adókról³, inkább különböző jövedelemforrásokról, amit a földesúr vagy közvetett módon az uralkodó szedett be. A források lehettek dominiális jövedelmek, természetbeni juttatások, királyi regálék, kamara haszna és voltak ún. eseti jellegű bevételek, mint például a rendkívüli hadiadó vagy az uralkodói házassági ajándék. A pénzbeli juttatások és adózás rendszere fokozatosan az adórendszer fejlődésével került előtérbe.⁴

Már a korai feudális államokban – például a Frank Birodalomban – is felfedezhetjük az előbb említett források különböző felhasználását, ám – mivel feudális államról beszélünk – a kormányzás, a bírászkodás és a források begyűjtésének és felhasználásának joga egy személyben az uralkodóé volt. Jelentős szerep jutott a Frank Birodalmon belül az egyes királyi udvarházaknak, akik a parasztagzdálkodáshoz hasonló naturálgzdálkodást folytattak, amely az adott terület szükségleteinek

¹ A témáról részletesen lásd: Charles Adams: For Good and Evil: The Impact of Taxes on the Course of Civilization. Madison Books, London–New York 1993.

² Jubász István: Miért és hogyan adóztattak a történelem során? – I. rész. <https://ado.hu/ado/miert-es-hogyan-adoztattak-a-tortenelem-soran-i-resz/> (2021. 12. 16.)

³ A modern értelemben vett adók a XVIII. század végén Nyugat-Európában jöttek létre, amikor a szükséges társadalmi, gazdasági előfeltételek biztosítottak voltak. A modern adók legfőbb jellemzői: az árupiac, a pénzhasználat elterjedése és a közteherviselés, melynek alapja az adóprivilegiumok és az adózási kiváltságok megszűnése. A kora középkorban éppen ezen jellemzők hiánya miatt nem beszélhetünk tényleges értelemben vett adókról. Szilovics Csaba: Adójogi ismeretek. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2016. 18. o.

⁴ Szilovics: i. m. 55–57. o.

kielégítését jelentette, és amelyen keresztül az uralkodó az uralkodói hatalmat gyakorolta. Továbbá szeretném kiemelni, hogy már az 5. századi Frank Birodalomban külön személyt – kamarást – neveztek ki, aki az udvar és királyi pénzügyek fő irányítója volt. Fontos szerepkört töltek be az ún. *pfalzo*k, melyek a domínium területének igazgatásáért feleltek.⁵

Tanulmányomban a kora középkori Frank Birodalom adótörténetét két történelmi időszakra (Meroving és Karoling-korszak) bontva mutatom be, majd külön vázolom a birodalom vámrendszerét azzal a céllal, hogy átfogó képet adjak a birodalom pénzügyi rendszerének alapvonásairól.

II. A Frank Birodalom pénzügyi rendszere

II.1. A Meroving-korszak

A korai feudális államok talán egyik legjelentősebb államalakulata a Frank Birodalom. Ahogy a feudális államokban, a frank domíniumban is az olyan állandó jellegű adók, mint a földadó és a házadó, inkább az adott területet birtokló földesúrnak, uralkodónak vagy az egyháznak fizetett használati díjnak, járuléknak minősültek, mintsem adónak. A középkori adóztatás nem minősül a mai értelemben vett modern adóztatásnak.

A Meroving Királyság alatti adóztatás kétségen kívül a késő római adózási intézményekből származott.⁶ Egyes adózási formák a Meroving-időszak idejére azonban már eltűntek, ilyen volt a *iugatio-capitatio* kettős adórendszere, ahol az adózás alapja a föld és a munkaerő⁷ vagy a főbb adóintézmények közül ide sorolhatnánk az *annonát*, a *vestis militaris*t, az *aurumot*, a *coronariumot* és a *gleba senatoriát*. Joggal tehetjük fel a kérdést, miből is állt a Meroving adórendszer? Tours-i Szent Gergely *Historia francorum*⁸ c. művében számos forrást találunk arra vonatkozóan, hogy a frank adózás gall, germán szokásjogi, római és vizigót elemek sokaságából állt össze.⁹ Minden nép adótörténetében – így a Frank Birodalom kezdeti időszakában is – megtaláljuk az első jelentősebb adóformát, az állami egyenes adót, melynek fizetése kezdetben a naturálgazdaságnak megfelelően természetben történt. A domínium lakói az egyes gazdasági termények és állatállomány meghatározott hányadát szolgáltatták be. A Frank Birodalomban ilyen hányadadó formájában jelent meg a *pascuarium agrarium*, *medem* és a *stuopha*. Az adó egyik különös fajtájaként jelentkezik a Majna vidékén szedett *steora* vagy *ostarstuopha*,

⁵ Kajtár István – Herger Csabáné: Egyetemes Állam-és Jogtörténet. Dialóg Campus Kiadó, Pécs 2015. 71. o.

⁶ Az adóigazgatás római jogi előképeiről részletesen lásd Jusztinger János: Az adóigazgatás római jogi előképei I. – Adótörténeti szemelvények a római köztársaság időszakából (Kr. e. 509 – Kr. e. 27). JURA 2019/2. sz. 105 – 114.o. Jusztinger János: Az adóigazgatás római jogi előképei II.: Adótörténeti szemelvények a római császárkorból (Kr. e. 27 – Kr. u. 476). JURA 2020/1. sz. 79–97. o.

⁷ A földesség neve iugum, a munkaerő-adóegység neve a caput, innen ered a kifejezés. Pókecz Kovács Attila: Pénzügyi igazgatás a dominatus korában. JURA 2016/1. sz. 111.o.

⁸ Tours-i Szent Gergely: Historia francorum Idézi: Walter Goffart: Old and New in Merovingian taxation. Oxford University Press, Oxford 1982. 95–96. o.

⁹ Goffart: i. m. 3–5. o.

mely húsvétkor fizetendő, évi szolgáltatás volt.¹⁰ Az adót közvetett módon a királynak vagy az ő megbízottjának fizették.

A Meroving mentelmi oklevelek között is találunk a frank adórendszerre jellemző adófajtát. Az oklevelek diszpozitív szabályokat tartalmaznak, melyekből jól kitűnnek egyes privilégiumok. Ezeket az okleveleket általában a király vagy ritka esetben a *pfalz*ok élén álló *pfalz*-grófok bocsátották ki.¹¹ A dokumentumokban találjuk az ún. *fredát* (*freuda*), mely a király egyfajta részesedése volt azokból a jövedelmekből, amiket a *pfalz*-grófok bírói hatalomgyakorlásuk során szereztek, tehát a különböző bírói ítéletek során begyűjtött, természetbeni juttatások uralkodói hányadát, a király részesedését jelöli az ítéletben kivetett bírságból (jószág vagy termés).¹² A forrásokban arra is találunk példát, hogy a király szigorúan megtiltotta egyes tisztviselőinek, hogy királyi mentelmi oklevéllel rendelkező személy birtokában álló földre behatoljanak, és tőle *fredát* (*freuda*) szedjenek. Az oklevél ezen része a nemesi adómentesség kezdeti formájára utal. Kétségtől elmondható, hogy a mentelmi oklevéllel rendelkezők felmentést kaptak a költséges királyi terhek, közterhek alól, és ezáltal rendszeres haszonszerzési lehetőséghez jutottak. Talán ezzel magyarázható, hogy a Merovingokat saját tisztségviselőik, a *majordomus*ok egyre inkább háttérbe szorították, majd végül a tényleges hatalmat is megkaparintották. A Meroving-dinasztia – hasonlóan a római császárokhoz és gót királyokhoz – nemcsak egyes személyeket, hanem az egyházat is adókedvezményben részesítette.¹³ A 8-9. századra a római adók többsége ugyan eltűnt, de a római fiskális és adminisztratív eljárás maradványait itt-ott megtaláljuk. A Karolingok uralma alatt az adókiegyenlítéshez hasonló példát is láthatunk, amit a források *peraequatio*-nak¹⁴ vagy *ordination*-nak neveznek, illetve a jobbágyokkal szemben kiszabott illetékek és kötelezettségek között is a római adórendszer nyomaira bukkanhatunk, amely az egyszer teljesítendő – a *munera*¹⁵ és az *angariae* intézményéhez hasonló – közszolgálatot jelentette. Végül kiemelném az egyes mértékegységek nevét: a *mansust*, ami a kora középkori Magyar Királyságban a jobbágytelket jelölte; a munkaszolgálat formáját, a *rigát* és a katonai adót, a *hostiliciumot*. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a frank adminisztráció, adórendszer római adójogi gyökereket

¹⁰ Karl Theodor von Inama-Sternegg: Deutsche Wirthschaftsgeschichte. Erste Band. Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig 1879. 150–151. o. 3.bek.: „Auch Thüringer und Alamannen haben sich wohl zu solchen Lasten bequemen müssen; wir hören wenigstens von den ersteren, dass sie seit Theodorichs Zeiten einen Zins in Schweinen entrichteten 4); und auch die **steora oder osterstuopha**, welche in den Main gegenden später genannt wird, deutet auf die Zeit der Unterwerfung der dort angesessenen Thüringer unter die fränkische Herrschaft, als auf ihren Ursprung zurück”

¹¹ A *pfalz*ok élén álló grófokat később a kancellári tisztség váltotta fel, melyet általában a mainz-i érsek töltött be. Az érsek és az őt segítő tanácsadók a kancellária intézményének egy kezdetleges formája volt a kora középkorban.

¹² Goffart: i. m. 4–5. o.

¹³ Goffart: i. m. 7–8. o.

¹⁴ A *peraequatio* latinul kiegyezést jelent, a tartozás kiegyenlítése az adós részéről; *peraequator*, az, aki a kiegyezést létrehozta, közbenjáró. <http://www.kislexikon.hu/peraequatio.html> (2021. 04. 21.)

¹⁵ A *munera*: a római polgárokat terhelő ún. közszolgáltatások. Pólay Elemér: A római polgárokat terhelő közszolgáltatások rendje Arcadius Charisiusnak, a digeszták posztklasszikus jogászának művében. http://acta.bibl.u-szeged.hu/6465/1/juridpol_027_295-306.pdf (2021. 04. 21)

tartalmaz, amelyet a kora középkori Magyar Királyság is adaptált.¹⁶ A rendszerben hasonlóságként figyelhető meg továbbá a *collecta*, amely frank és magyar adórendszerben egyaránt rendkívüli adóként szerepelt.¹⁷ A Magyar Királyságban II. András (1205-1235) idején állami rendkívüli adóként szerepelt a királyi megszállás terhének megváltására, amelyet pénzben vagy terményekben szedtek az ország egész területén.

II.2. A Karoling-korszak

A Meroving uralkodók egyre nehezebben tudták kezelni növekvő hatalmú *majordomus*aikat. 751-ben Soissons-ban a Frank Birodalmi gyűlés III. Kis Pippint, Martell Károly fiát választotta uralkodónak, s ezzel megkezdődött a Karoling uralkodók korszaka. III. Pippin (714–768) megkoronázása és felszentelése után 756-ban hivatalosan is létrejött a keresztény, egyházi állam, mely pénzügyi és gazdasági reformokkal is járt. Kis Pippin és fia, Nagy Károly (742–814) monetáris pénzügyi reformot hajtottak végre, és saját ezüst¹⁸ alapú frank valutát hoztak létre. Törvénybe iktatták a pénzlábat, mely szerint 400g (1 Karoling ezüst) 20 sou-t (azaz 20 schillinget) ért, 1 sou pedig 12 dénárral (pfennig, penny) volt egyenlő.¹⁹ Nagy Károly birodalma és annak gazdasági fejlődése nagyban eltér a bizánci kapitalista vagy az arab gazdálkodástól. A birodalom vagyona a domínium, az uralkodó által birtokolt földterület volt. A birtokállomány egyben az állam vagyona is, hiszen az uralkodónak saját vagyonából kellett fedeznie a közcélok megvalósítását, tehát mondhatjuk, hogy a birodalom vagyona megegyezett az uralkodó birtokállományával. Emellett a királynak biztosítania kellett a domíniumok biztonságát, amely folyamatos katonai felügyelet mellett valósulhatott meg. Az ezüstalapú fizetőeszköz ugyan reformon esett át, azonban a korai feudális viszonyok kevésbé igényelték a pénzbeli juttatásokat, hiszen a földesurak saját szükségleteiket a jobbágyok által természetben fizetett terményekkel, szolgáltatásokkal elégítették ki.²⁰

Nagy Károly birodalmában a Meroving időszakhoz képest az írásbeliség és a hivatali intézmények szerepe nagyobb hangsúlyt kapott, ennek köszönhetően lényegesen több forrással rendelkezünk az adórendszer megismeréséhez. A király *capituláré*kban, polyptichonokban, formulákban és egyéb dokumentumokban (*Capitulare de villis*) rögzítette rendelkezéseit. A polyptichonok között találunk egyházi és világi témájú forrásokat is. Irminon apát az általa készített, a Saint Germain-i apátság birtokáról származó polyptichonba rögzítette az apátság földjein és az

¹⁶ Goffart: i. m. 6. o.

¹⁷ Hóman Bálint: Az első állami egyenes adó. Akadémiai Értesítő, 1912. 653–571. o.
<http://mek.niif.hu/07100/07139/html/0010/0018/0001/0002-389.html> (2021. 04. 26.)

¹⁸ Ennek az volt az oka, hogy a 8–9. századra az arany rohamosan fogyni kezdett, hiszen római mintára a barbár királyságok (gótok, vizigótok, vandálok) arany alapú pénzverdét hoztak létre.

¹⁹ Pénzügyek a kora középkori Európában https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0023_Gazdt/02_03.scorml (2021. 04. 21.)

²⁰ *Kajtár – Herger*: i. m. 124. o.

apátságtól függőségben élő népek szolgáltatási kötelezettségeit, köztük a pénzben fizetendő adó meglétét.²¹ Az adórendszer megismeréséhez azonban a legtöbb forrást a formulák és a királyi *capitulárek* adják. A formulák a 8–9. században megjelenő királyi kancelláriai hivataloknak jelentettek nagy segítséget. Ahogy már korábban említettem, az írásbeliség egyre nagyobb teret hódított, és a formulák írásba foglalása érvényességi kelléke volt valamilyen jogi aktusnak, köztük az adózásnak is. A formula – ahogy a mai elnevezésben is használatos – egyfajta formanyomtatvány, minta, amit általánosságban használtak és akár az egyszerűbb, fogalmazási készséggel nem rendelkező személy is ki tudott állítani a jogi aktusban résztvevő személyek neveinek behelyettesítésével. Formulák lehettek királyi adománylevelek, adásvételt igazoló, a birtok vagy rabszolga vásárlásakor kiállított dokumentumok vagy akár levélminták. Talán a legismertebb formula Marculf saint-denis-i szerzetes Formuláskönyve, melyben egyaránt találunk a király elé tartozó ügyeket (mentességi jog, privilégiumok adományozása; rabszolgák felszabadítása), illetve helyi ügyekkel foglalkozó formulákat is (birtok vagy rabszolga adásvétel, kölcsönök, óvadékok, adók).²²

A formulák alapján megtalálhatjuk már a Meroving időszakban is használt adófajtákat, például a *fredát* (*freuda*):

„Országunk erejét azért hisszük növekedni, hogy megfelelő javadalmakat vagy helyeket az egyházaknak (vagy akire alkalmazni akarod) jóindulatú elhatározással átengedünk és az Úr segítségével állandó birtoklásra átírunk. Tudja meg tehát serénységek (*sollertia vestra*), hogy N. apostoli úrnak, N. város püspökének kérésére az örök jutalom reményében a következő kiváltság engedélyezését láttuk jónak: N. úr egyházának falvaiba, melyeknek jelenleg a mi vagy bárki más adományából már birtokában van, vagy melyet az isteni kegyesség ezután ama szent hely birtokába juttat, semmiféle bírói ítéletkezés, vagy *freuda*[400] behajtása céljából soha behatolni ne merészeljen, hanem mindezeket a főpap és utódai az immunitás teljes értelmezése szerint hatalmukban tarthassák.”²³

A formulából jól kitűnik, hogy az uralkodó – a keresztény elveket követve – az egyháznak adómentességi privilégiumot, javadalmakat és földeket juttatott, és megtiltotta, hogy a birtoklásban őket megzavarják és tőlük *fredát* (*freuda*) szedjenek. Míg a Meroving-ciklus során ezek a privilégiumok csak a király által kijelölt *majordomus*okra és kiváltságos személyekre vonatkoztak, a Karoling-korszakban a *majordomus*ok jogait az egyházi méltóságokra is kiterjesztették.

Egyes formulákban a földesúr és a jobbágy közti alá-fölé rendeltségi viszonyból származó hányadadóra is találunk példát:

²¹ Klanczay Gábor: Európa ezer éve I-II. Osiris Kiadó, Budapest 2004. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_europa_ezer_eve/ch06s03.html (2021. 04. 21.)

²² Sz. Jónás Ilona: Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest 1999. 42–43. o.

²³ *Immunitas Regia* (VIII. század) Marculfi monachi formularum liber I. 3. MGH, Form 1886. 43–53. o.

„...hogy a földek miatt neked soba semmiféle nehézséget vagy kárt okozni nem fogok, hanem ígérem, hogy minden tekintetben a ti hasznatokon munkálkodom, és a nekem nyújtott védelmet szolgálataimmal viszonzani fogom. A dézsmákat pedig ígérem, hogy pénzben vagy természetben, mint a colonusok szokták, évenként beszállítom. Ha pedig erről megfeledekzeném és a jelen precariámban²⁴ foglaltakat akár teljes egészükben, akár csak kis részben is megmerném szegni, megesküszöm minden isteni dologra és legdicsőségesebb urunk, N. király uralkodására, hogy neked korlátlan hatalmat engedek, hogy engem az említett földekről elűzz, és jogod szerint, mint illik, azokat másnak add. Ebben a precariában, mint jelenlevő jelenlevővel állapotam meg és tettem ígéretet, kezem vonását alul rájegyeztem, és a tőlem megkért tanúknak nagyobb hitelesség okából megerősítésre átadtam.²⁵

Jelen esetben jól látható, hogy a földterületet használó jobbágy dézsmafizetési kötelezettséggel tartozik a földet adományozóval (földesúr, király) szemben. Ezt a kötelezettségét évente köteles teljesíteni, nem teljesítés esetén a földesúr a birtokállományból kiteszíthatja, őt erővel elűzheti. Véleményem szerint itt sem beszélhetünk modern értelemben vett adóról, hiszen önkényesen kivetett, előre meg nem határozott bevételnek számított, amit a föld használatáért cserébe fizetett, mint dominiális jövedelmet, ahol szintén lehetőség volt a dézsmát terményadó formában befizetni, illetve maga az adóalany sem volt mentes a feudális kötöttségektől.

A zálog, a hitel és a kölcsön intézménye sem volt idegen a frank birodalmi rendszerben, amit jól szemléltet az alábbi forrás.

„Nagyságos testvéremnek, N.-nek én, N. Kérésemre úgy határoztál, hogy nekem javaidból ennyit ennyi évre kölcsönadsz. Ezt meg is tetted. Én tehát e jótétemény viszonzásául elzálogosítom neked N. helységet, mely birtokomhoz tartozik, neve N., és N. pagusban fekszik, teljes egészében és érintetlenül, azzal a feltétellel, hogy mikor az említett évek letelnek és te a föld terméséből már elegendőt begyűjtöttél, én neked az említett adósságot lefizetem és jószágomat e záloglevéllel együtt kezeidből visszakapom. Ha azonban hanyag vagy késedelmes lennék a fizetésben, az említett adósságot kétszeresen kell neked megfizetnem.”²⁶

Levonhatjuk tehát az következtetést, hogy a Karoling-korszak egyes intézményei a Meroving-korszakból örökölt és némileg átalakított jegyeket viselték, és a bevételek már nemcsak természetbeni, hanem a monetáris reformot követően pénzbeli juttatások formájában is megjelentek.

²⁴ A prestaria nehezen különíthető el a precariától, hiszen mindkettőben birtokadományról van szó, a prestariákat azonban rendszerint az adományozó nevében fogalmazzák meg, míg a precaria a kérelmező folyamodványa. S. Jónás: i. m. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/kozepkori-egyetem/03s05.html> (2021. 04. 21.)

²⁵ Formulae Visigoticae Idézi: S. Jónás: i. m. 591. o.

²⁶ XLIV. Formulae Turonenses Idézi: S. Jónás: i. m. 159. o.

Az adminisztráció fejlődésével a zálog, a hitel és a kölcsön római alapokon nyugvó, továbbfejlesztett változatait is megfigyelhetjük az egyes formulákban.

A Karoling adminisztráció és az adórendszer további forrásai közé sorolhatók a királyi *capitularék*. Ezek a dokumentumok királyi utasítások, amik mindig közvetlenül az uralkodótól és nem a kancellártól, *majordomus*októl vagy tisztségviselőktől származtak. Ezek között ritkán találunk az egész birodalomra kiterjedő utasításokat, formájukat tekintve törvények vagy akár gazdasági utasítások is lehettek. A *capitularékat* általában a szűkebb királyi tanácskozás vagy egyes világi és egyházi előkelőségek megkérdezésével adta ki az uralkodó. A dokumentumokban szerepelnek büntetőjogi, birtok- és tulajdonjogi, valamint közjogi intézkedések is.²⁷

A *capitularékban* – akárcsak a formulákban – találhatunk a frank állam bevételeivel kapcsolatos szabályozást. Az adózás mértékét olykor az adott személy hovatartozása határozta meg, és ennek fejében fizettek megfelelő, már pénzben kifejezhető juttatást. Azokban az esetekben, amelyben a frankok a törvény szerint 15 *solidust*, a nemes származású szászok 12, a szabadok 5, a *litusok* pedig 4 *solidust* fizettek.²⁸

Az örökösödési rendelkezésekben is találhatunk egyes állami bevételeket. Ha az örökösödési eljárás során az örökösök között örökségi vitára került sor, és ez „állami beavatkozást” igényelt, a király küldöttet küldött, aki az örökség törvényes elosztását biztosította, amiért cserébe az örökségből a tizedik rabszolga és a tizedik (föld-) sáv a király fiskus vagyonát gyarapította.²⁹ Az említett bevételi forrás sem idegen a kora feudális államokban, a kamara haszna a domínium állandó vagyonszerzést biztosító jövedelme, hiszen a középkorban kevés olyan esetről tudunk, ahol a királyi küldött jelenléte mellőzhető volt az örökösödési eljárás során. Ennek több oka is lehetett: egyfelől az örökösök írás- és olvasáskészségének a hiánya, másfelől a király közvetett jelenléte – ami a küldött által valósult meg – az örökösödési eljárás törvényességét garantálta, és növelte annak legitimitációját. Dominiális jövedelemnek tekinthető ebben a korban a kilenced és a tized, amit a király beneficumaként egyházi birtokkal rendelkezők fizettek, és a templom helyreállításához is hozzá kellett járulniuk.³⁰ A rendelkezést a száli törvényeket követően a Karoling-korszakban vezették be, a pogány Meroving uralkodók esetében ilyen törvény nem született.

A kor egyik legjelentősebb *capitularéja* a *Capitulare de villis*. A történészek szerint vitatott, hogy Nagy Károly vagy fia, Lajos aquitániai király adta-e ki. E tény fontossága abban rejlik, hogy míg Nagy

²⁷ Sz. Jónás Ilona: Társadalom, gazdaság a VIII–X. században. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/kozepkori-egyetemes/ch03s04.html> (2021. 04. 22.)

²⁸ Capitulare Saxonum a. 797/III.

²⁹ Capitula XX. de justitiis faciendis, ex lege Salica, Romana et Gundobalda - „7. §. Ha az örökösök között az örökségben vita van, és a király elküldi az ő küldöttjét annak (az örökségnek) elosztására, a tizedik rabszolga és a tizedik (föld-) sáv az örökségből a királyi fiskusnak adassék...”

³⁰ Capitulare incerti anni – „55. §. Azok, akik a császár úr beneficumaként egyházi birtokkal rendelkeznek, igyekezzenek kilencedet és tizedet adni és a templom helyreállításához hozzájárulni.”

Károly egy egész birodalom uralkodója volt, melynek határai Hispániától egészen Közép-Európáig terjedtek – beleértve a mai a Benelux államok, Franciaország, Németország és Spanyolország területét –, addig fia, Lajos csak az aquitániai területen, egy kisebb tartományon uralkodott, miután a birodalom több részre szakadt. A *Capitulare de villis* rengeteg gazdasági utasítást tartalmaz az egyes királyi tisztviselőknek, hiszen a frank udvarháztartás – akárcsak a kora feudális magyar – vándorló udvarháztartás volt, ellentétben a centralizált római adóztatással.

A királyi bevételek – melyek ebben a korban az állam bevételeinek számítottak – a közfeladatok ellátását szolgálták. Ezen jövedelmek mellett egyes bűncselekmények elkövetéséből vagy bírságokból (*freda/frenda*) is származtak bevételek. A *Capitulare de villis*ben szereplő intézkedésekből jól kimutatható, hogy az egyes bűncselekmények milyen pénzbeli szankciókat vontak maguk után. Tolvajlással vagy hanyagsággal okozott kárért a törvény szerinti büntetés mellett jóvátételre is kötelezték a tolvajt.³¹ A király több pontban kiemelte, hogy a neki szánt terményeket megfelelően, jó minőségben állítsák elő és azok tárolása is szabályszerűen történjen, ennek betartásért a királyi tisztviselő (bíró) volt a felelős, aki rendszeres jelentést küldött a királynak a termények mennyiségéről és minőségéről.³² Éppen ezért a *capitularé*ban több pont is foglalkozik a lojalitás fontosságával és kiemeli, hogy a királyi tisztviselőinek megbízhatónak, jó erkölcsűnek kell lenniük, és segítők kiválasztásakor ezeket az erényeket ők is figyelembe vették.³³ Ezen kívül a király előírta, hogy megbízottjainak (majorosok, tizedesek, vámszedők) természetbeni juttatásban kell teljesíteni a közterhek rájuk eső részét, telkeik méretétől függően meghatározott mennyiségű sertést kellett az udvarnak szolgáltatniuk, fizikai munkavégzés helyett pedig tisztüknek megfelelő munkavégzést kellett ellátniuk.³⁴ Az uralkodó a tizedfizetés rendjét is meghatározta. Az uralkodó tisztviselőinek volt a feladata a tized összegyűjtése, majd annak kiosztása. Közvetlenül az uralkodó alá tartozó területeken lévő templomoknak a teljes tized járt, más templomok pedig szokásjogi alapon kapták meg a termények rájuk eső részét. Az uralkodó továbbá kikötötte, hogy az az egyházi méltóság, aki a királyi familiába, udvarháztartásba tartozik (udvari pap), ne jusson királyi birtokon lévő templomhoz.³⁵

Jól látható, hogy a *Capitulare de villis* számos pontja gazdasági utasításokat, regulákat tartalmaz, és az adórendszer megismeréséhez elengedhetetlen forrás.

³¹ *Capitulare de villis* 4. § fordítás: <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/kozepkori-egyetememes/ch03s04.html#ftn.id523346> (2021. 04. 22.)

³² *Capitulare de villis* 8;13;14. §

³³ *Capitulare de villis* 7;24. §

³⁴ *Capitulare de villis* 10. §

³⁵ *Capitulare de villis* – 6. § „Akarjuk, hogy bíránk minden termésből a teljes tizedet adják meg azoknak a templomoknak, melyek birtokainkon vannak, más templomnak azonban csak akkor adjanak tizedet, ha ez már régtől fogva így szokás, továbbá más klerikus, mint aki familiánkból származik vagy udvari papunk, birtokainkon nem juthat templomhoz.”

II.3. A Frank Birodalom vámrendszere

A 9. században a Frank Birodalom a virágkorát élte. A domínium keleti határa egészen Pannóniáig (Balatonig – mai Keszthelyig, Zalavárig) ért. A hatalmas terület jól kiépített közigazgatással rendelkezett, és ezen keleti határ epicentruma a Baioaria (Bajor) határőrgrófság volt. A monetáris reformot követő ezüstpénz megjelenésével a kereskedelem is beindult, mely szükségessé tette a vámrendszer kiépítését. A vámszedés már a római és a Meroving időkben sem volt ismeretlen. A római adó- és vámjogot a „királyi vámtörvények” egészítették ki, ennek alapja az 510-ben született Lex Salica volt. II. Chlothar törvényében kimondta:

„9. § Ami a vámot illeti: azokon a helyeken kell szedni és azok után az áruk után, ahol és amelyek után a mi boldog emlékeztető elődeink, Guntchramnus, Chilpericus, Sigiberthus királyok elhunytáig szedték.”

Ennek megfelelően a vámkivetés és a vámok emelésének joga a király hatáskörébe tartozott. Mivel az önállóan gondolkodó frankok nem akartak megbarátkozni a kötelező adó gondolatával, a vámokat végül egy speciális szolgáltatás ellenében fizették ki használati vagy biztonsági díj formájában. A vámszedés, a piac és vásártartási jog királyi regálénak számított, azt az uralkodó familiárisainak ideiglenesen átengedhette szolgálatukért cserébe. Fontos kiemelni, hogy a regáliák nem képezték az örökösödés tárgyát, azt a lekötelezettek el nem idegeníthették, de gyakran bérbe vagy zálogba adták. A középkorban a legfontosabb vízi és szárazföldi szállítási útvonalakon vámhivatalok működtek. A forgalmi útvonalak karbantartására „áthaladó vámokat”, az áruszállítás védelme érdekében pedig „kísérő vámokat” vetettek ki. A vám egyre inkább „fiskális tarifává” vált, és így állandó jövedelemforrássá fejlődött.³⁶ A Frank Birodalom vámrendszerében a régi római vámjogi intézkedések és intézmények egyaránt megfigyelhetők. Az egyes kereskedelmi pontokon a régi vámhivatalnoki rendszert bővítették ki, és a birodalom terjeszkedésével egyre bővült a vámhivatalok apparátusa és intézménye. Egyes kedvezményezett státuszú személyeknek és testületeknek a birodalom vámjoggal rendelkező adómentességet biztosított bizonyos kereskedelmi árukért cserébe. A vám teljesítése – mivel a 7-8. században naturálgazdaságról beszélünk – általában cserekereskedelem formájában történt. A vámáru tulajdonosa az áru egy részének átadásával vagy egy másik piacképes csereáru biztosításával teljesítette vámkötelezettségét. A csereáru általában rabszolga, termés, jószág, arany vagy ezüst, illetve valamilyen értékes ingó dolog lehetett.³⁷ A középkori vámokra – így a Frank Birodalom vámjaira is – jellemző, hogy azok nem voltak az állam

³⁶ Fränkisches und Altes Reich, Zölle für den König. https://www.zoll.de/DE/Der-Zoll/Zollmuseum/Ausstellung/Historische-Abteilung/Fraenkisches-und-Altes-Reich/fraenkisches_und_altes_reich.html (2021. 04. 22.)

³⁷ Karl Lamp: Zollschuld und Zollschuldner im Geltenden Deutschen und Oesterreichischen. Journal of Institutional and Theoretical Economics, Innsbruck 1953. 153–155. o.

által szabályozva. Ezt igazolja a 10. század elején keletkezett ún. raffelstetteni vámrendelet, amelynek bevezetése a királyi lekötelezettek és városok zúgolódása, az Ostmark kereskedelmi útvonalat érintő szabályozatlan és rendezetlen áruforgalom és vámintézkedések miatt történt. A probléma megoldása érdekében IV. Lajos király elrendelte az eddigi kereskedelmi szokások összegyűjtését, amelyeket a korábbi királyi vámintézkedésekkel együtt írásba foglalt, így született meg a vámoklevél.³⁸

III. Összegzés

Fentiekre tekintettel megállapítható tehát, hogy bár a Frank Birodalom modern értelemben vett adózási rendszerrel nem rendelkezett, a feudális államok közül kiemelkedő pénzügyi megoldásokkal és intézményekkel büszkélkedhet.

Összességében leszögezhető, hogy a középkori feudális államok pénzügyi rendszerének keretén belül a modern értelemben vett adó fogalmi elemei hiányoztak, ezért ténylegesen inkább jövedelmekről, bevételi forrásokról beszélhetünk. Ezek a bevételi források lehettek a kincstár bevételei (kamara haszna), dominiális jövedelmek, regálék. A bevételeket általában valamilyen természetbeni juttatásként határozták meg, a pénzbeli juttatások csak a későbbi időkben, a monetáris pénzügyi reformokat követően jelentek meg. A természetbeni juttatások körébe tartoztak a termények, jószágok, szaporulatok és akár valamilyen szolgálat teljesítése (általában katonai szolgálat) is. A feudális államok közül kiemelhető Frank Birodalom pénzügyi rendszere, amely a római gazdasági szisztéma alapján egyes elemeket átemelt, más elemeket továbbfejlesztett. Azokon a területeken, ahol a római adózás már bevett szokás és jól működő rendszer volt, a frankok nem módosítottak, inkább befogadták azokat. A Frank Birodalom terjeszkedésével pedig ezek a pénzügyi megoldások, adaptációk a birodalom felbomlását követően is tovább éltek a bajor, szász, német-római pénzügyi rendszerben, melyet a későbbi Magyar Királyság is adaptált.

---

³⁸ *Szenthe* Gergely (ford.): A raffelstetteni vámrendelet. In: Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata (szerk. Torma Béla Gyula – Veszprémy László). HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest 2008. 213. o.